

37. Шип Н. Видавничі і просвітницькі діяльність Київської духовної академії // Київська старовина. — К., 1999. — №3. — С. 3-16.

38. Шульц І.В. До історії формування колекції живопису Києво-Печерського заповідника // Мистецька спадщина. Матеріали та дослідження. — К.: МО КПДКЗ, 1993. — С. 3-15.

Федоренко М.А. **Исследование источников по истории Церковно-исторического и археологического общества при Киевской духовной академии 1872–1920 гг., историографический аспект**

Аналізується процес дослідження джерел по історії Церковно-історического і археологического общества при Киевской духовной академии 1872–1920 гг., сделавшего существенный вклад в развитие отечественной исторической науки.

Ключевые слова: Церковно-историческое и археологическое общество, Церковно-археологический музей, Киевская духовная академия, Киевская историко-церковная научная школа, исторические источники, памятники, историческое источниковедение, архивоведение, археология.

Fedorenko, M.O. **Source researching on history of church-historical and archeological society of Kiev spiritual academy in 1872-1920, historiographical aspect**

It is given the analysis of searching sources church- historical and archeological society of Kiev spiritual academy in 1872-1920 which gave the great contribution into the development of native historical science.

Key words: Church-historical and archeological society, Church-archeological museum, Kiev historical church scientific school, historical sources, historical source study, archeology, archival science.

УДК 070.48(477.62)(186/191)(045)

Арабаджи С.С.

Використання матеріалів газетної періодики другої половини XIX – початку XX ст. в дослідженні повсякденності грецького населення Північного Приазов'я

Розглядаються «Екатеринославские губернские ведомости» і міська газета «Мариупольская жизнь» як джерела для дослідження повсякденного життя грецької спільноти Приазов'я, аналізується їх специфіка, інформаційний потенціал і рівень достовірності.

Ключові слова: джерела, матеріали газетної періодики, повсякденність, греки Північного Приазов'я.

Для всебічного висвітлення історії повсякденності грецького населення Північного Приазов'я необхідно залучати і аналізувати найрізноманітніші джерела. Матеріали газетної періодики – одне з важливих джерел, що дозволяє дослідити внутрішнє життя грецької спільноти, визначити актуальні проблеми, з якими стикалися греки кожного дня, запозичити прогалини офіційних джерел. Періодична преса як вид історичних джерел заслуговує ретельного вивчення.

Наукова актуальність джерелознавчого дослідження газетної періодики обумовлюється її інформативною насиченістю. Газетний друк виник в Україні на початку XVIII ст., а в першій половині XIX ст. став більш різноманітним і розгалуженим. Газетна періодика багато в чому формує інформаційно-буттєвий простір. Вивчення періодики сприяє розумінню і сприйняттю тих знань, образів і уявлень, якими на рівні повсякденної свідомості оперували читачі минулого. Більшість же газет дореформенового періоду становили губернські відомості. Тому без їх вивчення аналіз газетної періодики XIX – початку XX ст. буде неповним.

Рівень збереженості досліджуваного джерела такий, що абсолютно повного комплекту «Екатеринославських губернських ведомостей» на території України не має жодна бібліотека. Найбільша кількість річних підшивок зберігається в Одеській національній бібліотеці ім. М. Горького, Дніпропетровській обласній універсальній бібліотеці, Національній бібліотеці України ім. В.І. Вернадського. Те ж саме можна сказати й про збереженість міської газети «Мариупольская жизнь». У зв'язку з таким недостатнім рівнем збереженості цих газетних видань зростає необхідність їх джерелознавчого дослідження і введення в науковий обіг цінних матеріалів, що містяться в них.

Дослідженням «Екатеринославських губернських ведомостей» займається Д. Аванесян, він вивчає їх інформативні можливості у питаннях культурного життя і освіти на Катеринославщині [1]. Комплексне вивчення, аналіз і систематизація матеріалів газетної періодики з історії повсякденного життя греків Приазов'я ніколи не стало предметом окремого наукового дослідження.

Мета статті – провести систематизацію і джерелознавчий аналіз матеріалів «Екатеринославських губернських ведомостей» і міської газети «Мариупольская жизнь», перш за все публікацій, що містять інформацію з історії повсякденності грецького населення Північного Приазов'я другої половини XIX – на початку XX ст.

Матеріали, які висвітлювали різні сторони повсякденного життя переселенців друкувалися в наступних рубриках «Екатеринославських губернських ведомостей»: «К ответу (объявления Мариупольского греческого суда)», «Продажа именний», «Списки уголовных дел», «Розыск лиц, именний и капиталов», «Список дел, подлежащих решению Таганрогского Окружного Суда», «Нечаянные смертельные случаи», «Пожары, грабобытия», «Корреспонденция», а також у різних статтях економічного, сільсько-господарського та історичного плану.

У зв'язку з недостатньою збереженістю справ Маріупольського грецького суду в першу чергу привертаять увагу об'яви цієї установи, які висвітлюють різні проблеми, з якими зверталися греки. Це і майнові суперечки, і оскарження заповітів, а також різні кримінальні справи. Наводимо приклад тексту однієї з об'яв: «Маріупольський грецький суд об'являє, що, по вступившому в сей суд от поверенного поселянина Маріупольського округу, грецького селенія Камари, Николая Ильича Федорова, сына его Серафима Федорова, прошедению о споре, объявленном им на духовное завещание умершего брата его, Камарского поселянина Федора Федорова, завещавшего все свое имение в пользе дьячка Петра Артановского, – ответчику дьячку Артановскому послана, при повестке от 10 октября сего года за № 5964, копия с прошения Федорова, с назначением ему на доставление сему суду ответа двухмесячного и сверх того двойного поверстного срока. Если же он, Артановский, этот срок ответа не представит; то дело решится по имеющимся в оном доказательством» [2, с.593].

Внаслідок недостатньої збереженості документів про скоени греками Приазов'я злочини в інших джерелах, матеріали «Екатеринославських губернських ведомостей» є тим джерелом, в якому ці дані публікувалися з номера в номер. Поміщалися вони здебільшого в трьох рубриках. З рубрики «Розыск лиц, именний и капиталов» ми маємо можливість дізнатися у скоени яких злочинів підозрювалися переселенці. В тексті об'яви звичай вказували мешканця якого селища розшуковують, його прикмети, у вчиненні якого злочину він підозрюється, із зазначенням прізвища та ім'я потерпілого. Найчастіше ці об'яви мали наступний текст: «Таганрогский Окружной Суд отыскивает поселянина селения Мариупольского округа Чердаклии Василия Тароманова, подозреваемого в перерезании поверхностей шеи итальянскому подданному Ивану Арлино. Приметы отыскиваемого: лет 29, росту 2 арш. 2 верш., волосы и брови темно-русые, глаза карие, нос, рот и подбородок умеренные, лицо весноватое» [3, с.57]. Крім цього, в тій рубриці розміщувалися об'яви Катеринославської Казенної палати, яка розшукувала мастки і каптали мешканців Катеринославської губернії, в тому числі і маріупольських греків, з яких необхідно було стягнути мито чи штраф. В цих оголошеннях зазначались прізвище та ім'я розшукуваного, яку суму з нього необхідно було стягнути і за яке правопорушення [4, с.90].

В рубриці «Список дел, подлежащих решению Таганрогского Окружного Суда» в першу чергу вказувалося по якому відділенню будуть проходити слухання і виноситися вирок, нас, у даному випадку, цікавлять тільки списки справ по кримінальному відділенню. Звичай в них зазначались місце проведення засідання, дата проведення або з якого по яке число буде проходити сесія, прізвище та ім'я обвинуваченого. Злочин або називався або вказувалася відповідна стаття Положення про покарання [5, с.387], хоча в деяких випадках склад злочину все-таки зазначався, наприкладу тридцятому номері «Екатеринославських губернських ведомостей» за 1872 р. було надруковано наступне «...о поселянине с. Бешева Маріупольського округу, Иване Спиридонове Балабанове, обвиняемом в присвоении 150 руб., полученных с общества с. Бешева, для передачи начальнику, в виде взятки, за удаление от должности смотрителя Бородина» [6, с.202]. У розділі «Списки уголовных дел» називалося лише прізвище, ім'я обвинуваченого і скоени ним злочин [7, с.146].

Цінність для вивчення історії повсякденності становить рубрика «Продажа имений», в якій розміщувалися оголошення про публічні торги на нерухоме майно греків. Ці оголошення публікувалися від імені Катеринославського губернського правління або від Сулового пристава маріупольського з'їзду Мирових Суддів. В них вказувалися прізвище та ім'я боржника, місце його проживання (місто, вулиця, будинок чи село), докладно описувалося все нерухоме майно (з якого будівельного матеріалу побудований будинок, чим критий дах, кількість поверхів у домі, чи є літні кухні, комори, каретники, підвали і так далі), площа дворової землі, сума оцінки майна, а також кому, скільки і за що він винен [8].

Інформацію про ненавмисні смертельні випадки можна почерпнути з рубрики з ідентичною назвою. В основному під колеса смерті потрапляли через необережність дорослі, але нерідкими були і випадки загибелі дітей. У нотатках вказувалися місце надзвичайної події (місто чи село), ім'я та прізвище загиблого і причина смерті, наприклад: «Маріупольський уезд, в селе Камарском поселянин Яков Дуфан, купая лошадей

в реке Ялах, утонул», «В селе Бешевом, поселянин Дмитрий Калапов убит лошадыю», «В селе Камарском, поселянин Георгий Юрьев, с женой Еленою, переезжая по мосту реки Мокрые Ялы, опрокинулись и утонули» [9].

На сторінках «Екатеринославських губернських ведомостей» часто з'являлися пожежа сталася внаслідок необережного поводження з вогнем, то в тексті це зазначалося, наприклад: «В селе Константинополь, от неосторожного обращения с огнем, сторел дом и сарай поселянина Левтерова. Убытка на 150 руб» [10, с.236]. Частише за все, в таких замітках причина просто не вказувалася, а як нам відомо, випадки підпали були не поодиноким явищем. Крім цього в тексті обов'язково писали місце, де сталася пожежа, ім'я та прізвище потерпілого поселянина, що згоріло (будинок, сарай, млин бо навіть половина копії) і сума збитку.

Серед матеріалів опублікованих у «Екатеринославських губернських ведомостях» важливе місце займають статті на сільськогосподарську тематику, у яких висвітлювалися різні аспекти господарювання греків Приазов'я, багато з яких присвячувалися початку посівної кампанії і погодним умовам за яких вона проходила, збору врожаю, а також розвитку скотарства і тютюництва. Наприклад, серед статей надрукованих у газеті за 1872 р. особливо цінною є «Состояние табаководства в Екатеринославской губернии», в якій детально описується рівень розвитку тютюництва у греків Маріупольського повіту [11, с.115]. Надзвичайна важливість статей, які описують господарське становище населення Маріупольського повіту полягає в тому, що в них окремо розглядалися рівень і стан господарства грецьких переселенців, німців-колоністів, євреїв і селян. Крім цього в статтях зазначалися економічне становище та звичайні особливості господарського ладу різних груп населення.

Різні нововведення в галузі сільського господарства обов'язково відображалися на сторінках газети. Про їх ефективність повідомлялося в багатьох статтях. Здебільшого інформація помічалася в матеріалах загальної господарської тематики, присвяченої, наприклад, початку весни або збиранню зернових. Типовою в цьому плані є стаття автора під псевдонімом Ю. К. «Периодическая печать о Екатеринославской губернии (Маріуполь)», опублікована 5 березня 1888 р. [12]. У ній розповідалося про важкий період для місцевого землеробського населення – майбутню весну. Зі слів автора, населення відчувало нестачу в насінні для посіву, у багатьох сільських товариствах не було продовольства для людей і худоби, відсутність кредиту для домашнього вжитку і падиж худоби, все це негативно впливало на стан господарств. Далі в статті описувалися позитивні сторони так званих «общественных запасшек», введених на початку 1880-х рр. і пояснювалося, що в Маріупольському повіті вони були встановлені у трьох формах.

Дуже важлива інформація, що розкриває багато реалій повсякденності греків містяться у рубриці «Корреспонденция». Саме в цю рубрику вмішали листи, звернення та замітки читачів «Екатеринославських губернських ведомостей». В основному надрукований матеріал висвітлював «злобы дня», а також незадовільні умови життя і проблеми, з якими греки стикалися кожен день, наприклад, мешканці Маріуполя були вкрай незадоволені станом доріг, вулиць, а також освітленням уночі: «Грязь у нас стоит темно» [13, с.106]. «Базарная площадь, на которую съезжаются отовсюду, до сих пор не вымощена и на ней в грязи с месяца тому назад буквально утонули две лошади, а выбоины и ям на мостовых столько, что не только небезопасно проехать, но и пройти, в особенности опасные ямы образовались на докторском спуске» [14, с.3].

Щодо достовірності джерела можна сказати, що з одного боку інформація, перш ніж бути опублікованою в тому чи іншому номері «Екатеринославських губернських ведомостей», проходила жорстку державну цензуру у зв'язку з чим, можна говорити про мінімальну кількість граматичних помилок, неточностей, опісок (тобто інформація граматично достовірна). З іншого боку «сيرا політична інформація», яка проходила державну цензуру набувала офіційного погляду на ту чи іншу подію, що може свідчити про відносну достовірність джерела (тобто інтерпретація історичних фактів відносна), але нас, при дослідженні повсякденного життя греків Приазов'я, цікавлять, в першу чергу, матеріали з рубрик «Продажа имений», «Списки уголовных дел», «Розыск лиц, именний и капиталов», «Список дел, подлежащих решению Таганрогского Окружного

Судаж», «Нечаянные смертельные случаи») тощо, які друкувалися безпосередньо після надзвичайної події або перед торгами чи розглядом кримінальних справ, жодного відношення до політики не мали і надходили від офіційного джерела: поліцейського управління, Катеринославської казенної палати або губернського управління тощо. Саме тому, можна казати про великий ступінь достовірності інформації опублікованих в цих рубриках.

Багато важливої інформації, що висвітлює повсякденне життя греків міститься у місській газеті «Мариупольская жизнь», яка вперше була видана 4 травня 1906 р. в м. Мариуполі. Виходила вона щодня, крім понеділків і днів після свят. Редакція газети знаходилась на розі Єкатерининської і Харлампіївської вулиць, в будинку Гуровича. У газеті друкувалась офіційна інформація (загальноімперські і міжнародні новини, матеріали засідань Державної Думи, розпорядження і так далі), звістки з різних місць Російської імперії, місцеві події та оголошення.

На першій сторінці газети здебільшого друкувалися різноманітні оголошення від Мариупольської міської управи, програми гастролей різних приїжджих театрів і окремо драматичних артистів, розклади прийомів приватних лікарів (в основному венерологів, стоматологів і хірургів) та акушерок, оголошення щодо надання приватних уроків, про надходження нових товарів у магазини і торгові лавки (переважно одягу, взуття, фруктів і вино-горілчані продукти) і різні магазинні розпродажі.

Під час дослідження історії повсякденності, історикам необхідно звернути увагу на інформацію, що розміщувалася в газеті «Мариупольская жизнь» в трьох рубриках: «Хроніка», «Корреспонденція», «Дневник проишествия» або «Проишествия». Саме у цих рубриках знайшли своє відображення події, факти, явища та проблеми, з якими греки стикалися майже щодня.

У рубриці «Хроніка» публікувалися хроніка місцевих подій, матеріали і рішення різних засідань і нарад щодо суспільних питань. За даними цієї рубрики можна дослідити що саме викликало занепокоєння греків. Деякі замітки цього розділу висвітлюють повсякденне життя дітей у школі, наприклад, у 2155 номері газети «Мариупольская жизнь» була надрукована замітка, в якій описувалося питання, яке розглядалося на засіданні чермаликівської санітарної опікунської ради за участю вчителів – запровадження гарячих сніданків у місцевих школах. Згідно поданої інформації, учасники засідання висловилися за необхідність запровадження в чермаликівських школах гарячих сніданків, мотивуючи це рішенням тим, що діти, йшли з дому до школи о сьомій годині ранку, брали з собою лише шматок хліба і цим обмежувалися до двох–трьох годин дня. Повертаючись зі школи додому, діти пропускали обідній час і вживали гарячу їжу лише ввечері, а найчастіше залишалися без неї. На четвертому і п'ятому уроках, незважаючи на годинну перерву між ними, діти ставали неуважними. Крім того, особливо під час Різдяного і Великого постів, у дітей помічалося сильне виснаження організму [15, с.2].

У рубриці «Корреспонденція» друкувалися як матеріали кореспондентів газети, так і листи читачів. Кількість опублікованої інформації безпосередньо залежала від активності мешканців селищ та їх бажання писати листи в «Мариупольскую жизнь», тому не про всі села можна знайти дані. Багато листів було надруковано від селищ Карань, Старий Крим і Велика Каракуба. Автори листів завжди підписувалися під псевдонімами, наприклад: «прежний», «местный», «абориген» тощо. В основному автори писали в газету про наболілі питання, які довго не вирішувалися на сільських школах, чимало листів було присвячено незадовільним умовам перебування дітей в школі. 22 березня 1909 в газеті була опублікована замітка про вкрай жалюгідний стан шкільних приміщень у Старому Криму. У шкільній будівлі було тільки три класні кімнати, в яких розміщувалися п'ять відділень міністерської школи, діти займалися навіть в учительській і роздіялальні. Перше відділення, найчисельніше з усіх, розміщувалося в низькому, задушливому і тісному приміщенні сільського управління. Далі в замітці описувалося в яких умовах доводилося вчитися школярам і з яких причин не починалося будівництво нової шкільної будівлі [16, с.3].

Іноді на сторінках «Мариупольской жизнь» у рубриці «Корреспонденція» з'являлися і похвальні листи про позитивні почини в місцевих школах. Наприклад, 27 червня 1912 р. було опубліковано лист про завідуючого Каранського двокласного міністерського училища. Протягом травня завідувач училища, за підтримки та участі

сільської інтелігенції, поставив три спектаклі, два з яких проходили з метою зібрання коштів на екскурсію учням місцевого двокласного училища у м. Слов'янськ і Святі Гори, далі в листі описувалися маршрут і враження дітей від екскурсії [17, с.2].

Цікаві відомості з історії повсякденного життя греків можна отримати з рубрики «Проишествия», в якій інформація розподілялася за тематикою: крадіжки, пограбування, вбивства, нещасні випадки, підкинуті діти, розкриття злочину. Розміщені в даній рубриці матеріал докладно висвітлював подробиці подій, наприклад, якщо це було пограбування, вказувалися ім'я та прізвище потерпілого, його місце проживання, події, що передували пограбуванню, свідчення потерпілого та свідків. Для прикладу наведемо типову замітку про пограбування, надруковану 18 січня 1912 р.: «На днях местный житель Н. Челпанов, бывший в нетрезвом виде, встретился в «Центральной» гостинице со своим знакомым В. Селиверстовым и отсюда вместе с последним поехал на извозчике в другую гостиницу. По дороге, по словам Н. Челпанова, он bello высажен В. Селиверстовым из саней, а так как был сильно пьян, то, упав на землю недалеко от гостиницы Мелекова, уснул. Сколько времени пролежал он на земле, Н. Челпанов не помнит, но когда проснулся, то увидел возле себя двух неизвестных ему мужчин. Было уже темно; рассмотриеть лица неизвестных Н. Челпанов не мог. Неизвестные подняли Н. Челпанова с земли и повели его в кофейню Зуили Али, находящуюся на Бондарной улице. Что произошло дальше в кофейне, Н. Челпанов также не помнит, но он заявил полиции, что неизвестные вытащили его из кофейни раздетым, сняв с него шубу, стовишю 250 руб. и галюши. Установить личность неизвестных, ограбивших Н. Челпанова, не удалось. По словам одного служащего кофейни...» [18, с.3].

У газеті «Мариупольская жизнь» в основному друкувалася детальна інформація про скоєні вбивств, у випадку їх розкриття, тому багато публікацій висвітлюють побуткові конфлікти, які існували між переселенцями і іншими мешканцями Мариупольського повіту. При описі вбивств в тексті обов'язково вказувалися особисті дані померлого і від чого він помер, де і ким був знайдений труп, обставини події, свідчення, дані, отримані під час допиту підозрюваних, мотиви скоєння злочину, а також зазначалося у співучасті з ким було скоєно вбивство. Проаналізувавши замітки про скоєні вбивства, можна дійти висновку, що здебільшого причинами скоєння злочинів було спільне розпивання алкогольних напоїв [19], ревності [20], заволодіння майном потерпілого, неприємні стосунки.

Таким чином, газети «Екатеринославские губернские ведомости» і «Мариупольская жизнь» є багатогранним джерелом з історії повсякденного життя греків Приазов'я, але їх цінність для вивчення окремих аспектів повсякденності різна. Публікації губернської і місцевої газет або дозволяють самостійно провести вивчення певних питань, або уточнюють, доповнюють і корегують архівні та опубліковані дані, тим самим даючи можливість поглибити знання про найважливіші сторони життя переселенців.

Список використаних джерел

1. Аванесян Д.З. Проблема вірогідності інформації публікації «Катеринославських губернських відомостей» з історії освіти на Катеринославщині / Д.З. Аванесян // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: Просвіта, 2008. – Вип. XXII. – С. 204-210.
2. К ответу // Екатеринбургские губернские ведомости. – 1862. – № 50. – С. 592-593.
3. Розыск лиц, именний и капиталов // Екатеринбургские губернские ведомости. – 1870. – № 11.
4. Розыск лиц, именний и капиталов // Екатеринбургские губернские ведомости. – 1872. – № 14.
5. Список дел, подлежащих решению Таганрогского Окружного суда // Екатеринбургские губернские ведомости. – 1870. – № 65.
6. Списки уголовных дел, назначенных к разрешению Таганрогского Окружного суда // Екатеринбургские губернские ведомости. – 1872. – № 30.
7. Список уголовных дел // Екатеринбургские губернские ведомости. – 1872. – № 73.
8. Продажа именний // Екатеринбургские губернские ведомости. – 1870. – № 10. – С. 65; № 21. – С. 41; № 41. – С. 263; № 76. – С. 460.
9. Нечаянные смертельные случаи // Екатеринбургские губернские ведомости. – 1870. – № 70. – С. 431; № 79. – С. 499; № 92. – С. 630.
10. Пожары // Екатеринбургские губернские ведомости. – 1870. – № 43.

11. Состояние табачководства в Екатеринославской губернии // Екатеринославские губернские ведомости. – 1872. – № 17.
12. Ю. К. Периодическая печать о Екатеринославской губернии (Мариуполь) // Екатеринославские губернские ведомости. – 1888. – № 18.
13. Корреспонденция // Екатеринославские губернские ведомости. – 1888. – № 16.
14. Корреспонденция // Екатеринославские губернские ведомости. – 1888. – № 21.
15. О торжачих завтраках в школе // Мариупольская жизнь. – 1913. – № 2155.
16. Прежний. Корреспонденция // Мариупольская жизнь. – 1909. – № 771.
17. Абориген. Корреспонденция // Мариупольская жизнь. – 1912. – № 1732.
18. Дневник проишествия. Ограбление // Мариупольская жизнь. – 1912. – № 1601.
19. Проишествия. Убийство // Мариупольская жизнь. – 1912. – № 1879.
20. Проишествия. Убийство // Мариупольская жизнь. – 1913. – № 2052.

Арабаджи С.С. Использование материалов газетной периодики второй половины XIX – начала XX вв. в исследовании повседневности греческого населения Северного Приазовья
Рассматриваются «Екатеринославские губернские ведомости» и городская газета «Мариупольская жизнь» как источники для исследования повседневной жизни греческой общины Приазовья, анализируются их специфика, информационный потенциал и уровень достоверности.

Ключевые слова: *источники, материалы газетной периодики, повседневность, греки Приазовья.*

Arabadzhy, S.S. Usage of material from newsprint periodicals of the second half of XIX – Northern Azov

The periodical issues «Yekaterinoslavskie gubernskie ведомosti» (Governorate of Yekaterinoslav gazette) and the city newspaper «Mariupolskaya Zhizn» (Mariupol Life) are considered as a source for the study of everyday life of Azov Greek community, their specificity is analyzed, as well as informational capability and level of reliability.

Key words: *source materials, newspaper periodicals, routine, Azov Greeks.*

УДК 930.2 (477) «16» (045)

Романцов В.М.

Проблеми становлення Гетьманщини в українській народницькій історіографії

Аналізуються наукові погляди українських істориків народницького напрямку щодо питань становлення козацької держави. Розглядається наукова спадщина М.Максимовича, П.Куліша, М.Костомарова, В.Антоновича, М.Василенка та інших вчених, які висвітлювали процеси державотворення в Україні в середині 17 ст. Розглянуто суперечливі впливи народницьких поглядів вітчизняних істориків на розвиток історіографії Гетьманщини.

Ключові слова: *козацька держава, становлення Гетьманщини, українська історіографія, народницький напрямок.*

У середині – другій половині XIX ст. в українській національній історіографії домінував народницький напрямок. Певною мірою він виявляв також у працях українських істориків на початку XX ст. У цей же час провідною темою досліджень українських істориків були проблеми Хмельниччини, становлення Гетьманщини. Таке поєднання досить показове, оскільки обидва аспекти були важливими чинниками формування історичної пам'яті народу цієї доби творення української нації. Зазначений історіографічний напрямок виявився у перших дослідженнях М.Костомарова, у працях М.Максимовича, П.Куліша, П.Буциньського, В.Антоновича, Д.Яворницького, М.Василенка та інших істориків і потребує спеціального дослідження.

Означена проблема висвітлювалася в досить загальному вигляді в працях вітчизняних історіографів XX – початку XXI ст. Певною мірою це питання розглядав М.Грушевський [12; 13; 14]. У 20-ті роки минулого століття наукову діяльність істориків-народників висвітлював Д.Багалій [6]. Критичну оцінку народницького напрямку давали прихильники державницької концепції Д.Дорошенко та І.Кревецький [15; 16; 17; 18; 29]. На історіографічний внесок вчених-народників звернув увагу М.Петровський [44]. У другій половині 50-х – 80-і роки XX ст. наукову діяльність істориків-народників досліджували Л.Коваленко; П.Марков, М.Марченко, Ю.Пінчук, В.Сарбей [22; 40; 41; 42; 45; 52]. Наукові погляди українських істориків-народників аналізував авторитетний вчений, представник діаспорної науки О.Пріцак [46; 47]. Серед сучасних істориків, які висвітлюють у своїх працях з історії Української національної революції XVII ст. історіографічний внесок вчених народницького напрямку, необхідно відзначити дослідження В.Смоля, В.Степанкова [54]. Узагальнюючий аналіз народницького напрямку української історіографії XIX – у XX ст. дали в своїх працях О.Резніт, С.Стельмах, О.Ясь [48; 55; 58]. Це питання розглядалося серед історіографічних проблем становлення Гетьманщини в студіях В.Романова [49; 50; 51]. Але до нашого часу відсутнє історіографічне дослідження наукового доробку вчених-народників щодо питань історії Хмельниччини та становлення Гетьманщини.

Мета статті полягає в тому, щоб дати комплексний історіографічний аналіз української народницької історіографії XIX – початку XX ст. щодо висвітлення питань становлення козацької держави.

У сорокові роки XIX ст. в українській історичній науці на зміну консервативному романтизму, який репрезентувало останнє прижиттєве видання «Історії Малої Росії» Д.Бантиш-Каменського прийшла поміркована та ліберальна течія романтичної історіографії. На ґрунті розвитку українського національного руху це вилилося в формування народницького напрямку в його різних концептуальних проявах. Перш за все, він знайшов відображення у дослідженнях історії Хмельниччини.

За умов відсутності національної державності українські історики саме народ розглядали як основний чинник історичного процесу. Оскільки провідні вчені-представники цієї наукової галузі (М.Костомаров, П.Куліш, В.Антонович) були активними